

RECENZIJOS

J. Kabelka, *Latvių kalba*, Vilnius, 1975, 350 p.

Latvių kalba, kaip pažymi pats autorius (p. 3), Lietuvos universitete studentams lituanistams dėstoma nuo 1922 m. Jos reikšmė lituanistikai ir baltistikai yra savaiame suprantamas dalykas. Latvių kalba domisi ne tik kalbininkai, bet ir literatai, vertėjai, žurnalistai ir kitų kultūros sričių darbininkai. Tačiau iki šiol nebuvo net elementariausios gramatikėlės tiems, kurie norėjo pramokti tos lietuvių kalbai giminingos kalbos ar bent susipažinti su ja. Todėl J. Kabelkos knygos „Latvių kalba“ pasirodymas yra ne eilinis reiškinys tiek praktikos, tiek mokslo požiūriu.

Knyga susideda iš kelių skyrių: įvado, fonetikos, morfologijos, tekstų ir žodynėlio. Nors autorius pratarmėje (p. 3) savo darbą vadina vadovėliu, tačiau jau pati knygos struktūra rodo, kad vadovėliui keliamų reikalavimų ji neatitinka, nes joje latvių kalbos medžiaga neskirstoma pagal temas, neįtvirtinama pratimais ir tekstais; gale pridėdami tekstai irgi nėra pritaikyti studentams. Savo struktūra ir metodika ji smarkiai skiriasi nuo B. Vekslerio ir V. Juriko¹ ir E. Orvidienės² vadovėlių, kuriuose pateikiamas sinchroninis latvių ar lietuvių kalbos fonetikos ir morfologijos aprašas be jokių diachroninių ekskursų. Priešingai elgiasi J. Kabelka: jo knygoje ryškėja lyginamasis istorinis latvių ir lietuvių kalbų aprašas, nors lyginamojo principo ir ne visur laikomasi. Ir dėl to knygos vadovėliu vadinti

¹ Б. Х. Векслер, В. А. Юрик, Латвийский язык, Рига, 1973.

² E. Orvidienė, Lietuvių kalbos vadovėlis, Vilnius, 1964 (1968, 1975).

negalima. Savo knygą autorius tiksliau būtų apibūdinęs, pavadindamas ją latvių kalbos gramatika. Studentai iš jos gali išmokti teorijos ir istorijos dalykų, bet pačią latvių kalbą vargu ar išmoks. Tačiau net ir tuo atveju knygos pasirodymas yra sveikintinas, nes joje kondensuotai pateikiama nemaža žinių apie latvių tautą, jos istoriją, raštus ir tos kalbos tyrinėtojus, sistemingai aprašoma latvių kalbos fonetika ir morfologija, žodžių junginiai, prielinksninės konstrukcijos, gramatikos reiškinų vartojimo ypatybės.

Įdomus yra poskyris apie kitų kalbų įtaką latvių kalbai (p. 23–31). Čia autorius, remdamasis kitų tyrinėtojų darbais, aptaria skolinius iš finougrų, germanų, slavų ir kitų kalbų, taip pat dėl tų kalbų įtakos atsiradusius frazeologizmus, žodžių junginius, žodžių reikšmes. Tačiau vietomis kitų autorių nuomonė pateikiama gal kiek nekritiškai. Pvz., kalbėdamas apie finougrų įtaką latvių kalbai (p. 25), J. Kabelka besąlygiškai priima J. Endzelyno nuomonę ir tam tikrus frazeologizmus, žodžių junginius ar atskirus žodžius laiko finougrų įtakos rezultatu. Nustatyti tos grupės žodžių ir junginių nebaltišką kilmę ne visais atvejais yra taip paprasta, nes būtina žinoti normą, kuri egzistavo iki interferencijos, mokėti tiksliai nustatyti tą svetimą modelį, kurio kopija yra aptariamasis nukrypimas nuo normos, ir pagaliau įrodyti, kad manomoji interferencija negali būti vidinės raidos rezultatas³. Todėl ir iš tų autoriaus pateiktų žodžių junginių ir

³ Жг. Э. Хауген, Языковой контакт, — Новое в лингвистике, VI, Москва, 1972, 69.

žodžių reikšmių, kurios aiškinamos, kaip finougrių įtakos padarinys, ne vienas yra abejotinas. Pavyzdžiui, veiksmazodis *gulēt* reiškė „miegoti“ gali būti ne finougrių įtakos padarinys, plg. lietuvių *Visi gūli kaip negyvi – nors į sieną daužk* Dkš; *Metas jau gūlimasis buvo* [...] J; *Čia mūsų gulimas kambarys* J. Jabl.; [...] *guli mano mergužėlė vakarykščio miego* Kp ir kt. Ir lie. *gulėti*, ir la. *gulēt* reiškė „miegoti“ greičiau yra ne svetimybė, o bendra baltų kalbų ypatybė. Gal per daug kategoriškai pasakymas *bārdu dzīt* „skusti barzdą“ taip pat priskiriamas finougrių įtakai. Juk junginių *galininkas + ginti* (arba *varyti*) artima reikšmė turi ir lietuvių kalba, pvz.: *Nūgena sniegą* Vn; *Kad kelio nenugiñtų, su rogėmis važiuotumėm į stotį* Užv, plg. *Kās tāu tus plāukus nuvāri kāp āvinu?* Šauk ir kt. Kadangi junginiai *drudzi dzīt, kaški dzīt* (plg. lie. *Ligā atginti* LKŽ III 236) yra latviškos kilmės, tai ir *bārdu dzīt* nebūtinai turi būti svetimybė.

Antra vertus, kol dar neištirta nei latvių, nei lietuvių frazeologija, nei perkeltinės žodžių reikšmės, spręsti apie vieno ar kito frazeologizmo, žodžio ar žodžių junginio reikšmės kilmę yra labai sunku ir rizikinga. Be to, kol dar neištirta vidurio vokiečių žemaičių ir vokiečių bendrinės kalbos (kuri ilgą laiką buvo viešpataujanti kalba⁴) įtaka latvių ir finougrių kalboms, gana rizikinga, pavyzdžiui, pasakymus *iekšā nākt*⁵ „įeiti“, *kuopā* (= *kopā*) *likt* „sudėti“, *laukā* arba *ārā iet* „išeiti“, *pāri lēkt* „peršokti“, *zemē nākt* „nulipti, nusileisti“ ir kt. laikyti finougrių interferencijos rezultatu: juos galima taip pat sėkmingai aiškinti ir vokiečių kalbos įtaka (plg.: *hineingehen*

⁴ Plg. Э. Хауген, — Новое в лингвистике, VI, 79.

⁵ Tokių junginių kaip *iekšā nākt, laukā iet, zemē nākt* negalima atsieti nuo lietuvių kalbos *eiti vidun* „įeiti“, *eiti žemė(n), bėgti žemė(n)*; *eiti laukan (lauko)* „išeiti“ ir t. t. Dar daugiau panašių konstrukcijų turi šiaurės žemaičiai (plg. *mirti žemėn, rakinti kietai* ir kt.).

(*kommen*), *zusammenlegen, hinausgehen* (*kommen*), *überspringen, hinabgehen*). Be to, čia neaišku, kokiais kriterijais remiantis, pavyzdžiui, *iekšā nākt, klāt nākt* ir kt. laikomi finougrių kalbų įtakos rezultatu, o *stādīt priekšā, skatīt cauri* (p. 30) — vokiečių, plg. vok. *vorstellen, durchsehen*. Ir *labā roka* greičiau yra atsiradęs ne dėl finougrių, o dėl vokiečių įtakos, plg. v. v. a. *diu bezzer hant* „dešinioji (pažodžiui — geroji) ranka“.

Čia iškėliau tik kelis abejotinus pavyzdžius. Tačiau jie rodo, kad kalbų kontaktų problemos dar tebelaukia tyrinėtojų, kad jos yra labai sudėtingos ir ne taip lengvai išsprendžiamos. Todėl mano pastabos nėra tiesioginis priekaištas knygos autoriui, o tik tam tikras raginimas kitiems kalbininkams imtis rimtų, plataus masto baltų ir kitų kalbų kontaktų tyrinėjimų, kurie paaiškintų ne vieną sudėtingą ir iki šiol nepaaiškintą baltų kalbų istorijos (ypač leksikos ir semantikos) reiškinį, ir kartu tam tikras „patarimas“ atsargiau žiūrėti į esamus šios krypties tyrinėjimus.

Turiningame ir įdomiai parašytame knygos skyrelyje „Žymesnieji latvių kalbos tyrinėtojai“ vis dėlto pasitaiko vienas kitas netikslumas. Kalbėdamas apie Jurį Alunaną, autorius sako, kad jis 1855 m. įstojęs į Tartu universitetą (p. 51), bet 1965 m. išleistame biografiniame žodyne⁶ rašoma, kad J. Alunanas 1855 m. liepos mėnesį bandęs stoti į Tartu universitetą, bet įstojęs tik 1856 m. J. Kabelka (p. 51) teigia, kad Atis Kruonvaldas su Pfeferio sūnumis 1859 m. nuvykęs į Berlyną, o minėtame šaltinyje teigiama, kad su juo vykęs tik vienas Pfeferio sūnus (Kruonvaldo auklėtinis)⁷.

Apskritai, knygos įvadas parašytas apgalvotai ir gali atstoti iki šiol dar neturimo baltų filologijos įvado dalį. Gal autoriui čia galima prikišti tik tą, kad jis remiasi beveik

⁶ Žr. Latviešu literatūras darbinieki (toliau — LLD), Rīgā, 1965 .12.

⁷ Žr. LLD 159.

tik J. Endzelyno epochos literatūra, kuri tam tikru mastu yra jau senstelėjusi.

Rimčiau priekaištauti galima dėl kai kurių morfologijos dalykų aiškinimo. Pirmiausia negalima sutikti su J. Kabelkos nuomone, kad latvių kalboje daugiskaitos vietininkai yra turėję vėliau išnykusią galūnę *-e* (p. 95, 99, 100, 101). Kitur vėl aiškinama, kad vienaskaitos vietininkas yra netekęs *-je* (p. 99, 101). Įrodyti, kad latvių kalbos minėtos formos turėjo *-e*, neįmanoma⁸; galima įsivaizduoti *-i* (dgs. vietininkas galėjo turėti ir *-u⁹*), bet ne *-e*, nes iš galūninio **-en -e* išriedėti negalėjo: juk nesakoma **zeme* „žemė, žeme“, **upe* „upė, upe“, o *upi, zemi*.

Neįtikima nuomonė, kad es. I. antrojo asmens formos (*tu met, nes* (p. 72) iš senovės turėjusios trumpą balsį *-i*, kuris vėliau išnykęs¹⁰. Bet juk *-i* išnyko ne visur, plg.: *jūti* „junti“, *rimsti* „rimsti“ ir kt. Laikantis autoriaus logikos, *jūti* galūnė *-i* turėtų būti kilusi iš ilgos, nes ji neišnyko. Ėmus istoriškai aiškinti žodžio galo pakitimus, būtinais reikėjo skirti du žodžio galo trumpėjimo atvejus: fonetinį ir sisteminį. Tada būtų bent iš-

ryškėjusi tokio trumpėjimo sistema ir nukrypimai nuo tos sistemos.

Iš kitų knygos trūkumų minėtini šie: 1. Nors gramatikos pagrindas yra lyginamasis (istorinis), bet joje labiau reikėtų sinchroninio (tipologinio) lyginimo. Todėl dabartinės latvių kalbos prielinksninės konstrukcijos turėtų būti verčiamos atitinkamomis dabartinės lietuvių kalbos konstrukcijomis; taip pat turėtų būti daroma ir su naujais, retesniais žodžiais ir jų junginiais. Dėl to ir studentams būtų lengviau juos išmokti. 2. Didžiausias trūkumas yra tas, kad joje niekur nežymimos žodžių priegaidės¹¹ (net tekstuose ir žodyne jų nėra).

Baigdamas recenziją, norėčiau pabrėžti, kad J. Kabelkos „Latvių kalba“, kaip pirmoji gramatika lietuvių filologams, yra sveikintinas reiškinys ir ilgai bus svarbiausias latvių kalbos studijų šaltinis. Ši jo knyga turi ir mokslinę reikšmę, nes jos teiginiai paskatins kitus kalbininkus dar rimčiau tyrinėti iškilusias latvių kalbos istorijos problemas, neatsiejant jų nuo bendro baltistikos konteksto.

A. Rosinas

Zeitschrift für Slawistik, 2, 1974, Band XIX, Akademie-Verlag, Berlin.

Iš tikrųjų būtų sunku rasti kur nors kitur užsienio periodikoje tiek daug baltų kalbų tyrinėtojų vertingos ir įdomios medžiagos, kiek jos randame vokiečių slavistikos žurnalų puslapiuose. Ši jau šimtamete tapusi tradicija gražiai puoselėjama ir sėkmingai tęsiama Vokietijos Demokratinės Respublikos slavistų, kurių organas „*Zeitschrift für Slawistik*“ nuolat skelbia straipsnius įvairiais

⁸ Įsivaizduojant, kad po *-s* yra išnykęs *-e, -uos* reikėtų kildinti iš **-osenā* ar panašios formos.

⁹ Plg. J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, Rīgā, 1951, 407, 412, 416, 419 ir kt.

¹⁰ Dėl *-i* kilmės žr. J. Endzelīns, *LVG* 705; J. Kazlauskas, *Lietuvių kalbos istorinė gamatika*, Vilnius, 1968, 299.

baltų filologijos klausimais, o 1974 m. šio žurnalo antras sąsiuvinis pralenkia visus savo pirmtakus: jis ištiesai skirtas baltistikai, net ir žurnalo viršelyje randame paantraštę – „*Beiträge zur Baltistik*“. Suprantama, tokiu įvykiu negalima nepasidžiaugti, juo labiau, kad čia paskelbti straipsniai tikrai nemaža naudą duos įvairių sričių baltų kalbotyros, tautosakos, mitologijos tyrinėtojams. Greta šeimi-

¹¹ Negalima dėl to pagirti ir pačių latvių kalbininkų, kurie leidžia didžiulius žodynus (pvz., *Latviešu literārās valodas vārdnīca*, I, Rīgā, 1972; II, Rīgā, 1973), visai nežymėdami priegaidžių. Mokslinė (net ir praktinė) tokių žodynų vertė labai sumažėja ir Miūlenbacho – Endzelyno žodyno jie nė iš tolo negali atstoti.